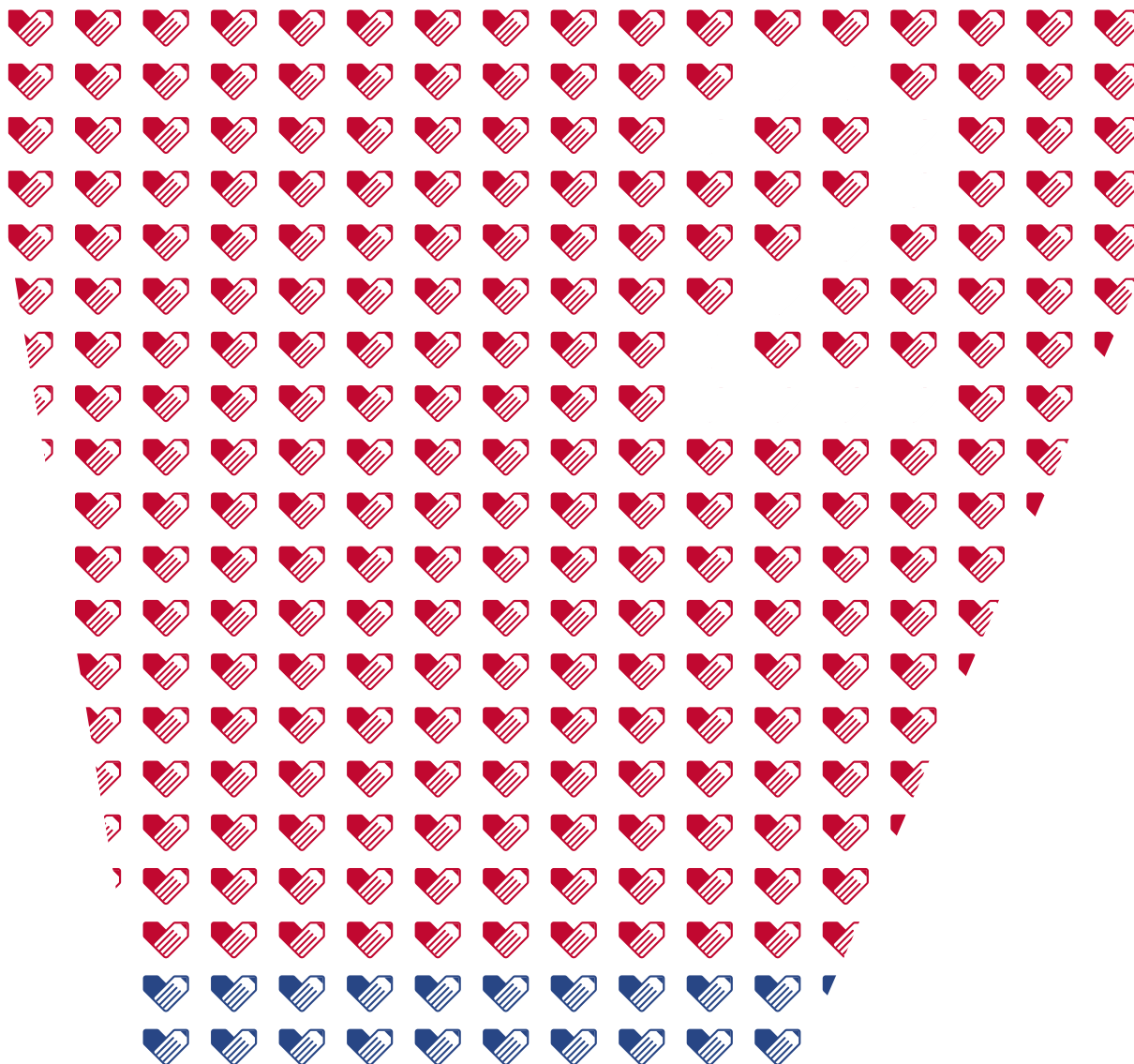

PODSUMOWANIE REGIONALNYCH RAPORTÓW EWALUACYJNYCH BARDZO MŁODA KULTURA 2019

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

Raport dostępny
na otwartej licencji
(Uznanie autorstwa
3.0 Polska, Creative
Commons)

RAPORT EWALUACYJNY

PODSUMOWANIE REGIONALNYCH RAPORTÓW EWALUACYJNYCH BARDZO MŁODA KULTURA 2019

RAPORT EWALUACYJNY

Warszawa, czerwiec 2020

Raport dostępny
na otwartej licencji
(Uznanie autorstwa
3.0 Polska, Creative
Commons)

AUTOR
MARCIN ZARZECKI

**BARDZO
MŁODA KULTURA**

Raport jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Narodowego Centrum Kultury. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania Narodowego Centrum Kultury jako właściciela praw do tekstu. Treść licencji jest dostępna na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>. Narodowe Centrum Kultury jest instytucją państwową, działającą na rzecz rozwoju kultury w Polsce.

**NARODOWE
CENTRUM
KULTURY**

ul. Płocka 13
01-231 Warszawa

<http://nck.pl>

<http://www.nck.pl/badania/>

<https://www.facebook.com/nowoscibadawczenck/>

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Ewaluacja wspierana teorią jako model analityczny	7
Założenia, kryteria i cele ewaluacji programu Bardzo Młoda Kultura	10
Metodologia i metodyka badań ewaluacyjnych	13
Rekomendacje w zakresie metodologii badań ewaluacyjnych	16
Agregacja wniosków i rekomendacji	20

W sytuacji, gdy wywiera się coraz większą presję, aby optymalizować i uzasadniać wydatki publiczne, podając praktyczne korzyści i efekty działań projektowych, wnioskodawcy powinni posługiwać się najbardziej odpowiednią metodologią, tj. tą samą, która wykorzystywana jest na potrzeby ewaluacji.

M. Scriven, *Ewaluacja jako rewolucyjna dyscyplina*, w: *(R)ewaluacja. Poszukiwanie nowych metod oceny efektów*, red. A. Haber, Z. Popis, Warszawa 2013, s. 15.

Ewaluacja jest procesem badawczym nastawionym na praktykę i polegającym na zbieraniu i dokonywaniu syntezy dowodów, który kulminuje się we wnioskach o sytuacji, wartości, jakości, znaczeniu programu, produktu, personelu, polityki, propozycji lub planu.

Fournier, w: *Encyclopedia of Evaluation*, 2005, s. 139.

WSTĘP

Problemem ogólnym, na który odpowiedzieć powinna ewaluacja realizowana w ramach programu Bardzo Młoda Kultura, jest dostarczenie wiedzy umożliwiającej osiągnięcie wyraźnego progresu w zakresie stopnia realizacji założonych w programie celów. Dodatkowym zagadnieniem z perspektywy metodologii badań społeczno-ekonomicznych nazywanych ewaluacją jest stworzenie standardu procedury badawczej – trafnej i rzetelnej analizy repozytoriów danych, i dostarczenie wymaganych, celowych i należycie zgromadzonych informacji. Program Bardzo Młoda Kultura, przez swoją cykliczność, stworzył wiele okazji, aby z większą uwagą i zaangażowaniem spojrzeć na stan konceptualizacji, sposoby uprawiania oraz wyzwania, jakie stoją przed badaniami i studiami w dziedzinie ewaluacji interwencji z obszaru kultury. Wydaje się, że wiodącą ideą ewaluacji w kulturze oraz *sensu stricto* polityce kulturalnej jest kontynuacja postrzegania procesu ewaluacyjnego w perspektywie refleksyjności i podmiotowości podejmowanych działań, stąd autoewaluacja programu na poziomie wojewódzkim.

Szeroko rozumiane badania ewaluacyjne o różnym stopniu trwałości, zinstytucjonalizowaniu i zaawansowaniu profesjonalnym są podejmowane w obszarze kultury, wywołując nierzadko u zwolenników, krytyków i obserwatorów krańcowo różne emocje. W przypadku interwencji w kulturze rola ewaluacji wydaje się być coraz bardziej znacząca, z co najmniej kilku powodów: przygotowania odpowiedniego programu interwencji, którego skuteczność i efektywność zależy od wielu czynników, co wymaga wiedzy na temat wieloaspektowej i złożonej procedury badań ewaluacyjnych; prowadzenie autoewaluacji pozwala na przyjęcie postawy refleksyjnej wobec dotychczas

podejmowanych działań. Taka sytuacja sprawia, że instytucje realizujące interwencje stają się „organizacjami uczącymi się”, w których przemiany nie są efektem przeprowadzonych raz na jakiś czas reorganizacji, nie są wymuszone przez zmiany legislacyjne i redefinicje źródeł finansowania, popełnione błędy lub zakończone kontrole i audyty, natomiast autoewaluacja jest integralnym elementem funkcjonowania owych instytucji lub zespołów projektowych. Zasadniczym celem ewaluacji jest podnoszenie jakości, spójności i skuteczności realizowanych działań, w tym również podejmowanych w obszarze kultury. Rola ewaluacji w programie Bardzo Młoda Kultura wynika z generalnego założenia, iż nie wszystkie działania sektora publicznego, choć często prowadzone w warunkach rynkowych, mogą być ewaluowane wyłącznie z perspektywy osiągniętego zysku ekonomicznego. W przypadku ewaluacji w kulturze działania efektywne ekonomicznie (w ujęciu bezwzględnym), czyli takie, dla których wartość skwantyfikowanych i wycenionych korzyści dla objętej nimi populacji przekracza wartość nakładów na realizację i późniejsze utrzymanie w fazie operacyjnej (w całym przewidywanym okresie realizowanych działań), są problematyczne w zakresie oszacowania. W ujęciu względnym działania efektywne ekonomicznie w kulturze, to znaczy takie, które zaspokajają potrzeby uczestnictwa w kulturze w wystarczającym stopniu, czyli najniższym kosztem spośród wszystkich możliwych wariantów działań, także stanowią wyzwanie metodologiczne i analityczne. Zaproponowane przez Narodowe Centrum Kultury minimum metodologiczne wraz z wiązką trzech kryteriów ewaluacyjnych dostarcza praktycznych rozwiązań w badaniach ewaluacyjnych, których założenia implikuje koncepcja ewaluacji wspieranej teorią (EWT, ang. *theory-based evaluation*).

EWALUACJA WSPIERANA TEORIAJĄ JAKO MODEL ANALITYCZNY

Współcześnie, wraz z redukcją stosowalności analiz kontrfaktycznych, Komisja Europejska, a także Europejskie Towarzystwo Ewaluacyjne i podobne stowarzyszenia na świecie postulują wykorzystanie w projektach ewaluacyjnych podejścia nazwanego „ewaluacją opartą na teorii” lub „ewaluacją wspieraną teorią”. Centralnym punktem tego podejścia jest założenie, że zaprojektowane w dokumencie działania można potraktować jako teorię naukową, ich twórcy przyjmują bowiem, że pewien pakiet działań, na który alokowano środki (nakłady) pozwoli na osiągnięcie efektów rzeczowych (produktów), które z kolei przełożą się na określoną zmianę społeczną (rezultaty). Uporządkowane według związków przyczynowo-skutkowych powyższe elementy tworzą model logiczny – graficzną prezentację interwencji społecznej. Zaprezentowane w modelu powiązania muszą jednak zostać wyjaśnione, dlatego niezbędne jest poszukiwanie odpowiedzi na pytania: w jaki sposób i dlaczego poszczególne elementy składowe interwencji (modelu logicznego) przyczynią się do osiągnięcia zamierzonych rezultatów. Kilka podstawowych założeń teorii wydaje się ważnych dla ewaluacji działań w ramach programu Bardzo Młoda Kultura:

- ◆ Ewaluacja powinna zawsze rozpocząć się od odtworzenia logiki interwencji. Podstawą do analiz są oczywiście zapisy programowe i projektowe, na każdym etapie wskazane jest jednak włączenie w cały proces autorów interwencji, co pozwala na identyfikację założeń, które nie zawsze zostały w samym dokumencie wprost wyartykułowane – **stąd zaangażowanie ewaluacyjne Operatorów programu.**
- ◆ Odtworzona logika interwencji (teoria zmiany) powinna następnie zostać poddana weryfikacji. Ewaluator powinien opierać się przy tym na materiale empirycznym – **stąd konkretny proces pozyskiwania danych jakościowych i ilościowych.**
- ◆ Dzięki metodologii opartej na EWT interwencja przestaje być traktowana jak „czarna skrzynka”. Ewaluatora interesuje bowiem nie tylko to, czy założone w programie rezultaty zostały (zostaną) osiągnięte, ale także przyczyny i mechanizmy leżące u podstaw badanych zależności przyczynowo-skutkowych. Tego typu teoria, łącząca kolejne elementy (nakłady, produkty i rezultaty) zależnościami przyczynowo-skutkowymi i ich wyjaśnieniem, może zostać poddana falsyfikacji przy pomocy różnorodnych narzędzi badawczych wykorzystujących dostępny materiał empiryczny i teoretyczny – **stąd logika interpretacji na poziomie zestawiania danych, wniosków i rekomendacji.**

Oznacza to, że zadaniem tak rozumianej autoewaluacji jest dostarczanie kryteriów, metod i środków służących także do oceny racjonalności działań publicznych, w sensie jak najbardziej wymiernej oceny interwencji społecznych. Zadania te mogą być realizowane poprzez:

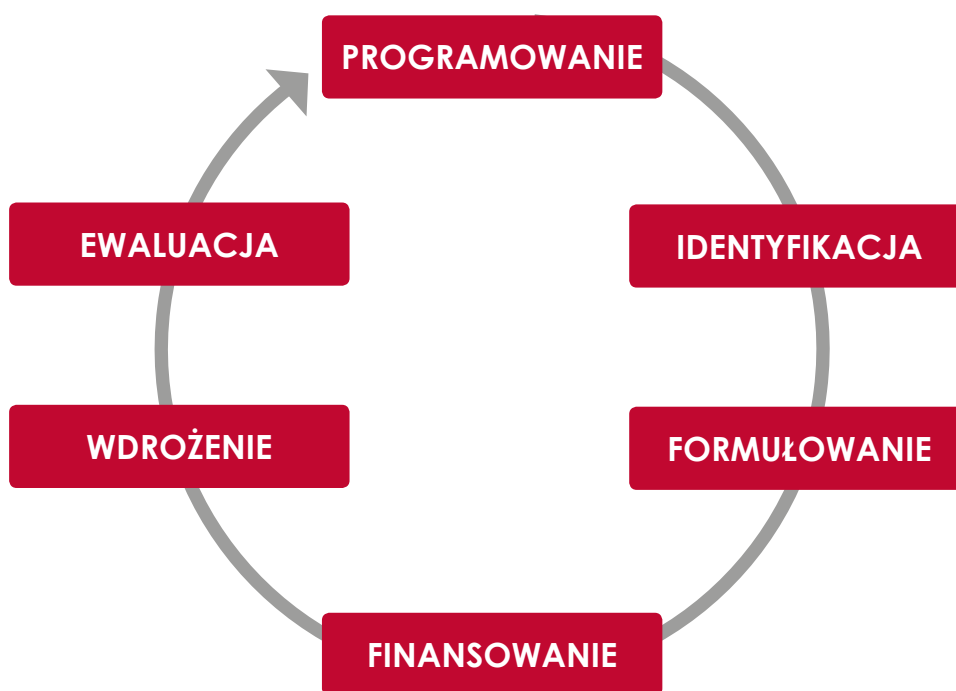
- ◆ poprawę planowania przez zagwarantowanie racjonalnego uzasadnienia dla działań w ramach programu BMK;
- ◆ poprawę wdrażania i kontrolę jakości m.in. istniejącej struktury, procedur i procesu zarządzania działaniami w ramach programu BMK;
- ◆ wzmocnienie odpowiedzialności przez zwiększenie skuteczności i wydajności działań realizowanych w ramach programu BMK;

- ♦ wspieranie procesów uczenia się m.in. przez budowanie zdolności ewaluacyjnych, weryfikowanie teorii leżących u podstaw programu BMK;
- ♦ wzmacnianie partnerstwa przez realizowanie zasady *empowerment* przez osoby/ zespoły zaangażowane w realizację działań w ramach programu BMK.

Co ważne, ewaluacja oparta na teorii wpisuje się w koncepcję polityk publicznych opartych na dowodach (*evidence based policy*). Zasadniczą wartością tego typu ewaluacji jest nie tylko odtworzenie założeń interwencji społecznej, ale przede wszystkim ich weryfikacja w sposób analogiczny do naukowej weryfikacji (falsyfikacji) teorii.

Oceny tej dokonuje się w oparciu o dostępną wiedzę (dowody – *evidence*), której dostarczają wyniki badań empirycznych, teorie naukowe, oraz wiedzę ekspercką (w tym doświadczenia interesariuszy – *vide* Operatorzy programu Bardzo Młoda Kultura). Ewaluacja oparta na teorii odpowiada zatem na fundamentalne pytania, dlaczego program (i zawarte w nim działania) został zaprojektowany w określony sposób oraz czy – i na jakiej podstawie – można oczekiwać, że zapewni faktyczną realizację zdefiniowanych celów ogólnych i szczegółowych. Cykliczną i przyczynową logikę ewaluacji prezentuje diagram 1.

Diagram 1. Logika ewaluacji programów społecznych

Źródło: opracowanie własne.

Warto zaznaczyć, że założenia programu bywają różnie interpretowane wśród różnych współautorów tej samej interwencji. Dlatego też w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na ważny aspekt odtwarzania tzw. teorii zmiany (działania powinny zmierzać do zmiany stanu bazowego, a nie utrzymania *status quo*), tj. udzielenie odpowiedzi na pytania:

- ◆ Jakie wyzwania diagnozują autorzy działań realizowanych w ramach programu BMK i jak rozumieją ich przyczyny, a także jakie identyfikują potencjały?
- ◆ Jaką zmianę chcą wywołać, tj. jakie cele sobie stawiają i jakie rezultaty chcą osiągnąć?
- ◆ Jakie środki (działania i zasoby) zaplanowali?
- ◆ Na jakich przesłankach oparli swoją koncepcję, dlaczego uważają proponowane podejście za skuteczne i alternatywne wobec już wcześniej realizowanych?

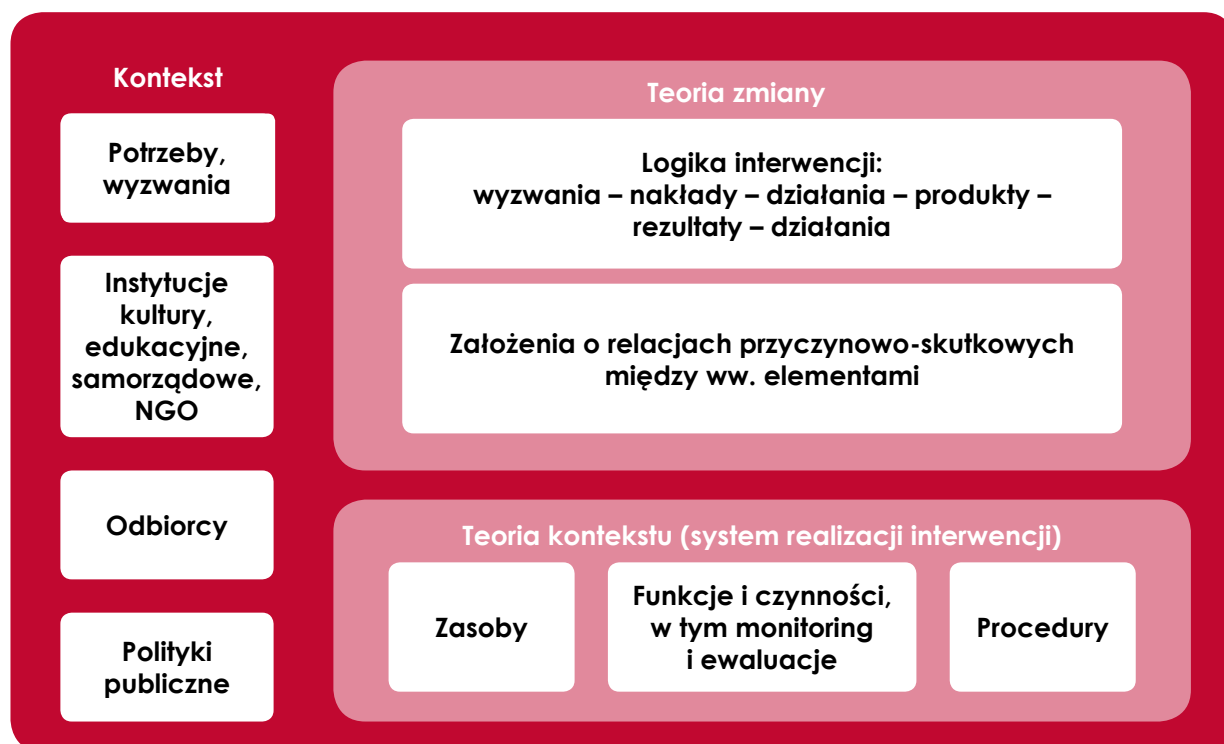
Interwencja jest realizowana w konkretnej rzeczywistości, którą ma zmieniać i zarazem od której jest zależna. Wiele czynników zewnętrznych wobec interwencji wpływa na jej kształt i sukces. Identyfikacja tych czynników i ich analiza może być decydująca dla trafności i powodzenia działań¹.

¹ Por. Ray Pawson: *Evidence-based policy. A realist perspective*, Sage Publications, 2006.

ZAŁOŻENIA, KRYTERIA I CELE EWALUACJI PROGRAMU BARDZO MŁODA KULTURA

Koncepcja ewaluacji programu Bardzo Młoda Kultura musiała brać pod uwagę **wysoki poziom złożoności sytuacji i obszaru analizy – interwencje społeczne w sektorze kultury**. Działania, które były przedmiotem ewaluacji, toczą się na wielu poziomach. W rzeczywistości, w której realizowana jest interwencja, działają **interesariusze** (aktorzy), czyli osoby i instytucje, których interwencja dotyczy bezpośrednio lub pośrednio. Są to w szczególności: 1) odbiorcy wsparcia i organizacje ich reprezentujące, 2) twórcy wsparcia i wszyscy aktorzy zaangażowani w jego realizację, w tym instytucje systemu realizacji i projektodawcy, a także 3) otoczenie, tj. inne osoby i instytucje, w sieć których wpisana jest realizacja interwencji. Interesariuszy cechują **przekonania i oczekiwania** odnośnie do kształtu interwencji (są to np. potrzeby i życzenia odbiorców wsparcia, interesy instytucji, poglądy aktorów na temat problemów i teorii zmiany).

Diagram 2. Kontekst – Teoria zmiany – Teoria procesu

Źródło: opracowanie własne.

Interwencja nie musi być w każdym przypadku dopasowana do oczekiwań odbiorców, szczególnie gdy zmierza m.in. do zmiany ich postaw lub jest oparta na wyborze i rezygnacji z niektórych działań. Niemniej jednak świadomość tych oczekiwań może mieć znaczenie dla jej powodzenia.

Klasyczna definicja ewaluacyjnego kryterium efektywności działań mówi, że jest to stosunek poniesionych nakładów do osiągniętych korzyści. Mimo iż w trakcie badań w obszarze kultury oceniany bywa i ten aspekt, trudno jest realnie ocenić efektywność, nie dysponując dowodami na to, co i jakim wymiernym kosztem udało się osiągnąć.

Na drodze do zrealizowania tego celu leżą jednak istotne problemy z dostępnością do właściwych danych. Na analogiczne problemy metodologiczne natknięto się w wielu opracowaniach badawczych i analizach teoretycznych z zakresu skuteczności i ekonomicznej efektywności działań w sektorze kultury. Jako rozwiązanie podkreśla się konieczność posłużenia się metodologią stosowaną w analizach ekonometrycznych i przejście reguły *ceteris paribus* nauk ekonomicznych. Zakłada ona między innymi, że pewne zjawiska przy niedostatku danych mogą być **mierzone nie wprost**. Do tego celu wykorzystywana jest np. analiza efektywności kosztowej (CEA – *Cost Effectiveness Analysis*), która jest uproszczoną analizą ekonomiczną umożliwiającą ocenę względnej (relatywnej) efektywności ekonomicznej. W CEA nie trzeba wyceniać efektów (rezultatów) w wartościach pieniężnych, a wystarczająca jest jedynie kwantyfikacja w postaci wskaźników. Zgodnie z przewodnikiem kosztów i korzyści KE (*Analiza kosztów i korzyści projektów inwestycyjnych: Przewodnik*), opracowanym przez Jednostkę ds. Ewaluacji Komisji Europejskiej, analiza ewaluacyjna uwzględnia nie tylko finansowe koszty i korzyści wyrażane przepływami pieniężnymi, ale również dostarcza informacji o tych aspektach oddziaływania przedsięwzięcia, które nie są przedmiotem transakcji rynkowych. Takie aspekty są charakterystyczne przede wszystkim dla działań w sektorze kultury². Kierując się powyższymi względami, Narodowe Centrum Kultury w ewaluacji programu Bardzo Młoda Kultura przyjęło regułę *ceteris paribus* nauk ekonomicznych wraz z jej konsekwencjami metodologicznymi.

W ewaluacji programu Bardzo Młoda Kultura pominięto klasyczne ww. wskaźniki efektywności na rzecz następujących kryteriów ewaluacji:

TRAFNOŚĆ – rozumiana jako stopień, w jakim oferta szkoleniowo-warsztatowa oraz oferta działań sieciująco-integracyjnych odpowiada na potrzeby odbiorców i tworzy sieci lokalne;

ADEKWATNOŚĆ – rozumiana jako dostosowanie oferty projektów wybranych w regrantingu do zaproponowanych w Regulaminie BMK 2019–2021 kompetencji bezpośrednich odbiorców projektów (przede wszystkim dzieci i młodzieży);

SKUTECZNOŚĆ – stopień, w jakim wzmacniane są kompetencje kluczowe bezpośrednich odbiorców (przede wszystkim dzieci i młodzieży) w ramach projektów wybranych w regrantingu.

Za podstawowe cele procesu ewaluacji programu uznano konieczność uzyskania danych, wniosków i rekomendacji służących finalnie do:

- ◆ określenia trafności oferty szkoleniowo-warsztatowej oraz oferty działań sieciująco-integracyjnych dla potrzeb potencjalnych odbiorców instytucji wdrażającej program (Operatora);
- ◆ identyfikacji kompetencji bezpośrednich odbiorców projektów regrantingowych (przede wszystkim dzieci i młodzieży), jakie są wspierane za pomocą wybranych do wsparcia projektów.

Zauważalnymi celami ewaluacji programu BMK, wynikającymi z koncepcji ewaluacji wspieranej teorią, są: pozyskanie od Operatorów racjonalnego uzasadnienia

² *Analiza kosztów i korzyści projektów inwestycyjnych: Przewodnik*, opracowany przez Jednostkę ds. ewaluacji Komisji Europejskiej, dokument w wersji elektronicznej, s. 4.

przyczynowo-skutkowego między interwencją (działaniami) a celami programu; poprawa wdrażania i kontroli jakości podejmowanych przez Operatorów działań; wzmocnienie odpowiedzialności wszystkich zaangażowanych podmiotów; wspieranie procesów usieciowienia oraz wzmocnianie partnerstwa i poczucia współwłasności.

METODOLOGIA I METODYKA BADAŃ EWALUACYJNYCH

W Wytycznych do ewaluacji działań operatorów regionalnych BMK w 2019 r. zaproponowano obszary i pytania kluczowe jako **wspólne minimum badawcze**. W znacznym stopniu pozostawiono Operatorom ocenę adekwatności zakresu dla planowanych działań oraz możliwość poszerzenia ewaluacji o kolejne cele, pytania czy narzędzia. Minimum badawcze tworzyło obligatoryjne ramy metodologiczne w sposobie realizowania badania autoewaluacyjnego, ale Operatorzy otrzymali możliwość uzupełnienia procesu badawczego zgodnie z indywidualną oceną potrzeb informacyjnych w ramach działań podejmowanych w programie BMK. To zróżnicowanie perspektyw badawczych i potrzeb informacyjnych uwidoczniło się w raportach – **na 16 złożonych raportów w 7 wyraźnie zaznaczono konieczność wykorzystania dodatkowych technik i narzędzi badawczych**.

W Wytycznych do ewaluacji działań operatorów regionalnych BMK w 2019 r., w ramach obszaru przeznaczonej dla beneficjentów oferty szkoleniowo-warsztatowej i sieciująco-integracyjnej, zaproponowano następujące metody i techniki gromadzenia danych:

▶ **Ankieta PAPI lub CAWI**

- ◆ Ankieta PAPI po szkoleniach lub CAWI (konieczność pozyskania danych kontaktowych – adresów mailowych uczestników i odpowiedniej zgody).

▶ **Wywiady TDI z odbiorcami**

- ◆ 10 wywiadów telefonicznych – 5 z odbiorcami oferty szkoleniowo-warsztatowej oraz 5 z odbiorcami oferty działań sieciująco-integracyjnych. Jeśli spotkania mają dwojaką funkcję (szkolenia służą też sieciowaniu), należy zrealizować 10 wywiadów łącznie wśród wszystkich uczestników.
- ◆ Dobór celowy – warto zadbać o przedstawicieli z różnych sektorów (kultura/edukacja/NGO), różnych miejscowości itp. W ten sposób zwiększamy szanse na uzyskanie szerokiej perspektywy – różnorodnych opinii.

W ramach obszaru przeznaczonego dla bezpośrednich odbiorców projektów regrantingowych (przede wszystkim dzieci i młodzieży) wskazano jako wytyczne:

▶ **Ankieta wydzieranka + sesja plakatowa = pakiet dla wszystkich**

- ◆ Operatorzy dofinansowują od 7 do 15 projektów rocznie. Pakiet „ankieta wydzieranka + sesja plakatowa” obowiązkowe dla każdego projektu.
- ◆ „Sesja plakatowa + ankieta wydzieranka” powinna być przekazana osobie realizującej projekt w liczbie odpowiadającej potencjalnej liczbie odbiorców – uczestników.

▶ **Wywiady IDI lub TDI z realizatorami projektów**

- ◆ Indywidualne wywiady bezpośrednie lub telefoniczne prowadzone na podstawie scenariusza należy przeprowadzić dla połowy projektów.
- ◆ Dobór respondentów do wywiadów powinien być celowy i uwzględniać:
 1. zróżnicowanie koordynatora projektu (tego, jaki reprezentuje sektor: kultura/edukacja/NGO);

2. projekt realizowany na wsi / w mieście;
3. jeśli Operator ma 2 typy grantów (małe i duże), warto uwzględnić oba typy grantów.

► **Analiza wniosków projektowych**

- ◆ Do analizy należy włączyć wszystkie wnioski, które otrzymały dofinansowanie na rok 2019. Warto (jeśli była taka sytuacja) przeanalizować wnioski odrzucone przez komisję pod kątem tego, czy odrzucono je ze względu na brak wskazywania wspieranych kompetencji.

Operatorom dostarczono propozycje pytań oraz narzędzia ilościowe standaryzujące analizę danych badania. W ewaluacji istotne jest odtworzenie krok po kroku łańcucha relacji przyczynowo-skutkowych pomiędzy nakładami, działaniami, rezultatami i oddziaływaniem (rezultatami strategicznymi) wraz z towarzyszącymi im założeniami, co pozwala na ich uporządkowanie i weryfikację. Ewaluacja została tak zaprojektowana, aby w sposób metodologicznie poprawny sprawdzić, jakie jest znaczenie i wkład poszczególnych elementów działań w realizację celów programu BMK. Istotne było także sprawdzenie, na ile sposób zaprojektowania systemu podnoszenia skuteczności i efektywności, wypracowane narzędzia, przygotowana kadra oraz rozwiązania instytucjonalne tworzą pełną, tj. konieczną i wystarczającą więź przyczyn, które doprowadzić mogą do osiągnięcia założonych w programie celów.

Minimum metodologiczne miało kluczowe znaczenie dla zapewnienia trafności badania. Opracowana koncepcja badania, narzędzia, a także sposób organizacji badania determinują, na ile uzyskane odpowiedzi pozwolą uzyskać wierny obraz rzeczywistości. Formułowane wnioski miały być weryfikowane w oparciu o wyniki uzyskane przy wykorzystaniu wszystkich metod badawczych. Dzięki temu zapewniono triangulację badawczą. Wszystkie prezentowane wnioski i rekomendacje miały mieć głębokie uzasadnienie w wynikach badania, przy czym założenie to w **przypadku 4 raportów nie zostało zrealizowane**. Głównymi przyczynami zidentyfikowanych braków był brak adekwatnych rekomendacji i występowanie jedynie wniosków lub brak powiązania wynikowego między wnioskami i rekomendacjami.

Wielowymiarowość celów badania i wielość zagadnień postulowanych w projekcie sugerowały zastosowanie hybrydowej metodologii badań społecznych, bazującej na integracji metod kwantyfikowalnych z treściowymi. Profil grup docelowych oraz zakres celów badania wymagały podejścia ilościowego umożliwiającego przeprowadzenie analizy statystycznej oraz perspektywy jakościowej pozwalającej na pogłębienie danych i nasycenie merytoryczne wskaźników twardych. Dodatkową wartością hybrydyzacji metod jest zauważalny efekt triangulacji metod i źródeł. Triangulacja w naukach społecznych to procedura zapewniająca wysoką jakość prowadzonych badań i ograniczenie błędu pomiaru. Polega na hybrydyzacji źródeł, metod i danych, a następnie na komparatyście i integracji wyników. Oznacza także łączenie metod jakościowych i ilościowych. Triangulacja może być traktowana jako alternatywa dla tradycyjnych kryteriów jakości badań (takich jak rzetelność i trafność), a przede wszystkim redukuje obciążenia błędem wynikającym z ograniczeń i wad poszczególnych metod. Dzięki takiemu postępowaniu możliwe było zgromadzenie danych zarówno ilościowych, jak

i jakościowych oraz dokonanie pomiaru z uwzględnieniem punktów widzenia różnych grup zaangażowanych w realizację programu.

Wykorzystanie w ocenie danych pochodzących z różnych źródeł, zbieranych różnymi metodami i przez różnych badaczy powinno dać gwarancję otrzymania wiarygodnych danych i wyczerpujących wyników, a co za tym idzie – sformułowania wniosków poprawnych pod względem logicznym i metodologicznym. Zakładane cele badania i szeroki zakres pytań wymagały, by triangulacja odbywała się na kilku poziomach równocześnie:

- ◆ **na poziomie technik badawczych i metod zbierania danych** – poprzez zastosowanie różnych, uzupełniających się wzajemnie metod zbierania danych;
- ◆ **na poziomie konstruowania próby badawczej** – badania przeprowadzane wśród różnych grup respondentów, ze szczególnym uwzględnieniem grup docelowych. Multiplikacja źródeł informacji umożliwiła uzyskanie informacji na dany temat od osób, które potencjalnie mogą prezentować różny punkt widzenia na badaną kwestię i/lub mają specyficzny zakres informacji.

Dane ilościowe i jakościowe w poszczególnych komponentach badania zostały potraktowane jako komplementarne, wzajemnie się weryfikujące i uzupełniające. Analiza 16 regionalnych raportów ewaluacyjnych pozwala na zagregowanie uwag w kategorii rekomendacji obejmujących metodologię badań oraz zbiorczą analizę proponowanych przez Operatorów wniosków i rekomendacji.

REKOMENDACJE W ZAKRESIE METODOLOGII BADAŃ EWALUACYJNYCH

1. Minimum metodologiczne jako dominujący standard realizowanych badań było w raportach poszerzane o dodatkowe techniki badawcze. Sugeruje to w przypadku 7 regionalnych raportów ewaluacyjnych dążenie Autorów do zgromadzenia informacji w większym zakresie niż jest to możliwe za pomocą technik wskazywanych przez Zespół NCK. To nie tylko wynik dojrzałości metodologicznej, ale faktyczne poszukiwanie informacji, które pozwalają udoskonalać projektowane działania w przyszłości. Zrozumienie logiki ewaluacji jest pewnym wskaźnikiem kultury ewaluacyjnej, a szerzej kultury zarządzania cyklem projektu przez Operatorów. Operatorzy jako rozszerzenie technik badawczych – w stosunku do minimum zawartego w *Wytycznych o ewaluacji działań operatorów regionalnych BMK w 2019 r.* – zastosowali dodatkowo następujące techniki jakościowe:

- ◆ FGI;
- ◆ mini-FGI;
- ◆ obserwacja uczestnicząca;
- ◆ metoda projekcyjna – wizualna;
- ◆ SWOT;
- ◆ wizyty ewaluacyjne;
- ◆ wizyty studyjne;
- ◆ metaewaluacja.

W przypadku dodatkowych technik badawczych należy uznać je za komplementarne z minimum metodologicznym i zwiększające możliwości gromadzenia oraz przetwarzania danych w obszarach badań. Wydaje się, że technika SWOT jest w najmniejszym stopniu rekomendowana do badań ewaluacyjnych na zaawansowanym etapie realizacji interwencji oraz z przyczyn metodologicznych – jako technika dostarczająca wniosków mało operacyjnych, a bardziej diagnostycznych. W przypadku potraktowania ewaluacji częściowo jako ewaluacji *ex ante* bardziej zasadną techniką niż SWOT jest kontekstualizująca **technika PEST** (tzw. generalna segmentacja otoczenia). Pozwala ona, szczególnie w fazie początkowej, konceptualizacyjnej podejmowanych działań, zidentyfikować najważniejsze czynniki polityczno-prawne, ekonomiczno-gospodarcze, społeczno-kulturowe i technologiczne, które mogą oddziaływać na rezultaty projektu/projektów. W przypadku autoewaluacji programu BMK nie wykorzystano techniki PEST jako dodatkowej lub uzupełniającej, ale zasadność jej wykorzystania, szczególnie w identyfikacji czynników społeczno-kulturowych, tj. demograficznych, poziomu wykształcenia, rozłożenia dochodów, konsumpcyjnego stylu życia, mobilności społecznej, świadomości zagrożeń, budżetów domowych, stylów życia itd., wydaje się być uzasadniona.

Także tzw. **badanie w działaniu** może stanowić istotne uzupełnienie realizowanych pomiarów jakościowych. Badanie w działaniu to studia nad społeczną sytuacją, w której znajduje się badacz, z zamiarem udoskonalenia jej. Badanie to jest systematycznym zbieraniem informacji o zjawiskach wywołujących jakieś zmiany, przy czym badacz jest inspiratorem i aktywnym uczestnikiem wydarzeń. Badanie realizuje się w sytuacji, w której badacz nie tylko jest zanurzony w badanym zjawisku, lecz

poprzez swą aktywną postawę próbuje je przekształcić. W badaniu przez działanie od działań praktycznych dochodzimy do uogólnień teoretycznych, przez działanie demaskujemy różne nieprawidłowości, dzięki badaniu przez działanie odbywa się kompleksowy proces uczenia się wszystkich uczestników badania – jest aktywnością badawczą angażującą i partycypacyjną.

W ramach dodatkowych technik badawczych warto wykorzystać jako walidator wniosków i rekomendacji **panel ekspertów**, który będzie stanowił podsumowanie oceny. Wnioski z badań zostaną przedstawione uczestnikom panelu, tak aby mogli odnieść się do wyników ewaluacji jeszcze na etapie realizacji badania, co pozwoli przygotować raport końcowy spójny z oczekiwaniami. W panelu w charakterze ekspertów powinny brać udział osoby niebędące członkami zespołu badawczego. Ponieważ panel ma charakter głównie zamykający całą procedurę badawczą, jego uczestnikami powinni być przede wszystkim eksperci. Dzięki temu będzie można raport finalny silnie oprzeć na wiedzy specjalistycznej. Pozwoli to na określenie alternatywnych interpretacji wyników i wskazanie kluczowych rekomendacji.

2. W przypadku stosowania proponowanych metod ilościowych dominowała technika audytoryjnego PAPI. To technika wskazywana w minimum metodologicznym, ale także praktyczna z perspektywy dostępności badanych. Zapewne ze względu na dostępność badanych stanowiła ona podstawowe rozwiązanie w zakresie pozyskiwania danych statystycznych. Należy ponownie zastanowić się nad wykorzystaniem badania typu CAWI z przyczyn związanych z uproszczeniem procedur wystandaryzowanego gromadzenia, budowania macierzy statystycznej i przetwarzania danych. W raportach regionalnych wyraźnie zaznaczają się zróżnicowane kompetencje wykonawcze i analityczne Autorów w pozyskiwaniu oraz interpretacji danych. CAWI (ang. *Computer-Assisted Web Interviewing*) – ankieta internetowa nadzorowana przez system komputerowy bazujący na architekturze kontaktu serwer – respondent, której formularz w wersji elektronicznej jest dystrybuowany do adresowych jednostek obserwacji z poziomu platformy *on-line* lub przez samowysyłkowy system *on-line*, posiada kilka cennych charakterystyk z perspektywy metodologii badań realizowanych przez zespoły o różnych kompetencjach badawczych. Zwrot danych przybiera postać macierzy danych generowanych w czasie rzeczywistym. Oprogramowanie komputerowe nawigujące ankietę internetową monitoruje poprawność ścieżki pytań filtrujących, właściwą kolejność pytań przesyłanych respondentowi, falsyfikuje poprawność logiczną wskazań. Technika występuje w wariantach bezpośredniego kontaktu z respondentem przy komputerowym zapisie wskazań oraz w postaci elektronicznej ankiety samozwrotnej. Technika CAWI przeznaczona jest do badania zbiorowości lub grup respondentów, charakteryzujących się homogeniczną koniunkcją cech społeczno-demograficznych. Powyższe specyfikacje techniki są argumentami pozytywnymi uzasadniającymi jej stosowanie w programie BMK. W klasycznym ujęciu istnieje możliwość zastosowania dwóch procedur kontaktu narzędzie – respondent: za pomocą klasycznego portalu *on-line* oraz ankiety samozwrotnej *off-line*. Do innych argumentów należą organizacyjne:

- ♦ brak ograniczeń w zakresie limitowanych przestrzeni publikowania narzędzi badawczych;
- ♦ dywersyfikacja zamieszczanych treści i struktury narzędzi z możliwością integrowania różnych skal i indeksów;

- ◆ możliwość podpięcie narzędzi do vortalu tematycznego (ang. *vertical portal*), czyli portalu wyspecjalizowanego;
- ◆ zastosowanie rozwiniętego systemu monitów;
- ◆ gromadzenie danych w formatach gotowych macierzy statystycznych;
- ◆ formularz w systemie elektronicznego generatora sprawozdania (*step by step*) redukujący błędy na poziomie wypełniania kwestionariusza;
- ◆ obsługiwane badania przez przeglądarkę internetową w środowisku tworzenia kwestionariuszy elektronicznym;
- ◆ kreator aktywacji kwestionariusza pozwalający w prosty sposób opublikować kwestionariusz w sieci WWW z prawami dostępu lub przesłać kwestionariusz w wersji *off-line*;
- ◆ otrzymanie macierzy danych w formacie SPSS, Excel, Lotus 1-2-3 itd.

3. Badanie, ze względu na dobór próby, ma charakter badania eksploracyjnego, w zamierzeniu badania na pełnej populacji uczestników działań. Badanie pełne, analogicznie do reprezentatywnego losowego, wymaga stosowania się do wytycznych AAPOR *Code of Professional Ethics and Practices*. W konsekwencji braku informacji o jakości zrealizowanej, a nie założonej próby, nie wiadomo jak szacować parametry populacji (co jest ich estymatorem), nie wiadomo jaka jest dokładność tego oszacowania (szerokość przedziału) przy założonym dopuszczalnym ryzyku popełnienia błędu (poziomie ufności), nie możemy sprawdzić, które z różnic lub zależności stwierdzonych w próbie są statystycznie istotne. Uniemożliwia to także ważenie analityczne, np. ważenie wieńcowe. W 1/2 raportów podstawowe informacje pozwalające ocenić jakość zrealizowanej próby nie zostały zawarte w treści. Bazowe informacje powinny obejmować jednoznaczne opisy w zakresie:

[!] dokładnej definicji populacji

jednostek niezbadanych

[!] zasięgu terytorialnego badania

dokładnego opisu operatu

wielkości błędu pokrycia (stopa błędów operatu)

[!] liczebności próby

wagi: sposób wyznaczania

[!] metody kontaktu z respondentem

[!] czasu zbierania danych

instrukcji ankietera

ewentualnych materiałów pomocniczych

[!] *response rate*

dokładności oszacowań dla zmiennych

sposobu wyznaczania dokładności oszacowań

Źródło: AAPOR *Code of Professional Ethics and Practices*. (Revised May 2015) http://www.aapor.org/AAPOR_Main/media/Code-of-Ethics-Changes/Proposed_Code_of_Ethics_Redline_version_FINAL-4-9-15.pdf

4. W przypadku ewaluacji obszaru bezpośrednich odbiorców projektów regrantingowych przy pomocy narzędzi TDI/IDI w ponad połowie raportów nie stosowano się do kryteriów doboru celowego wskazanych w wytycznych zmiennych różnicujących próbę celową na rzecz stosowania kryterium dostępności badanych. Naturalnie nie dyskontuje to badania jakościowego bazującego na doborze nielosowym, ale czyni dobór nadmiernie homogenicznym i ogranicza możliwości interpretacji wyników przez pryzmat cech różnicujących badanych.
5. Najmniejsza wskazana liczebność podstawy wyliczeń statystycznych wynosiła $N=10$. Największa wskazana liczebność podstawy statystycznej (zrealizowana, a nie założona) wynosiła $N=214$. Przeciętna liczebność podstawy wyliczeń statystycznych operowała w przedziale $N=27$ respondentów. Niewielka liczebność podstawy statystycznej w badaniach PAPI sprawia, że są to pomiary, w ramach których wszystkie raporty zawierają jedynie elementy statystyki opisowej i częstości rozkładu empirycznego wskazań bez tabel kontyngencji oraz testów korelacji wartości zmiennych. Ogółem analiza bazuje na rozkładach wartości zmiennych bez analizy korelacyjnej. Innymi słowy, przeprowadzono analizę danych zgodnie z potrzebami analitycznymi za pomocą tabel częstości empirycznej rozkładów wskazań bez tabel krzyżowych, tj. podstawowego sposobu analizy i redukcji danych. Przy małej liczebności podstawy statystycznej, czyli według podręczników do nauczania statystyki $N < 122$, ograniczone są zaawansowane techniki analizy statystycznej, np. techniki wielowymiarowe: wieloraka regresja liniowa i nieliniowa, regresja logistyczna, techniki regresyjne dla cech jakościowych, regresja podwójną metodą najmniejszych kwadratów, wielowymiarowa analiza wariancji, analiza dyskryminacyjna. Niemniej warto skorzystać w większym stopniu z możliwości analitycznych miar statystycznych.
6. Responsywność badań ilościowych w poszczególnych raportach autoewaluacyjnych była zróżnicowana od 45% do 80%. Trudno jednoznacznie stwierdzić, co było przyczyną zróżnicowania, ponieważ raporty nie zawierają analizy *unit non-response*, ale należy domniemywać, że między innymi dobór techniki determinował uzyskany *response rate* i najwyższy był w przypadku ankiety wydzieranki.
7. W prezentacjach tabelarycznych i wizualizacjach rozkładów w kilku przypadkach brakuje informacji o podstawie statystycznej, a same rozkłady prezentowane są w ujęciu numerycznym, nie zaś odsetkowym, stąd konieczny standard wizualizacji danych. W prezentacjach tabelarycznych i wizualizacjach rozkładów w kilku przypadkach brakuje także etykiet wartości.
8. Z perspektywy wtórnego wykorzystania danych do raportu załączanie pierwotnej bazy danych jako standardu należy ocenić pozytywnie.
9. Ankiety wydzieranki zawierały kontaminacje – w pytaniu 4 (Co najbardziej się podobało podczas inicjatywy?) badani nie byli poinstruowani, czy jest to pytanie jedno- czy wielowyborowe. We wzorze tabeli było już jednoznaczne wskazanie na pytanie jednowyborowe.
10. Zgodnie ze wskazaniami Operatorów narzędzia ewaluacji zostały przekazane z opóźnieniem, co ograniczyło możliwość uwzględnienia badań w harmonogramach projektów.

11. Operatorzy wskazywali, że badanie ewaluacyjne nie zostało zaprojektowane jako część działań regrantingowych, a konieczność pozyskania zgód rodziców/opiekunów prawnych nieletnich w trakcie trwania projektów zmniejszyła responsywność.

AGREGACJA WNIOSKÓW I REKOMENDACJI

Raporty ewaluacyjne dostarczone przez Operatorów reprezentujących 16 województw objętościowo liczyły od 8 do 59 stron tekstu zawierającego także diagramy, tabele i wizualizacje danych oraz zdjęcia. W *Wytycznych do ewaluacji działań operatorów regionalnych BMK w 2019 r.* zawarto tabelaryczny standard prezentacji wniosków i rekomendacji. Do standardu zastosowano się w przypadku 12 raportów ewaluacyjnych. Inne formuły bazowały na enumerowanym opisie wniosków i rekomendacji. Za wzorotwórcze, także w zakresie podjęcia działań badawczych wykraczających poza minimum metodologiczne, z perspektywy zastosowania metod i technik badań ewaluacyjnych wraz z analizą i interpretacją należy uznać raporty od Operatorów z województw: podkarpackiego, mazowieckiego, opolskiego, podlaskiego i śląskiego. Przez referencyjność raportów należy uznać nie tylko stosowanie się do standardów prezentacyjnych oraz metodologiczną trafność przeprowadzonych pomiarów. W raportach ewaluacyjnych brano pod uwagę także następujące atrybuty:

- ◆ treść dostosowano do rodzaju adresata;
- ◆ forma i styl zostały dostosowane do rodzaju adresata;
- ◆ zawierały streszczenie;
- ◆ informowały o ograniczeniach badania;
- ◆ zawierały odpowiednią prezentację planu i procedur ewaluacji;
- ◆ zawierały odpowiednio zorganizowane prezentacje wyników;
- ◆ w raporcie były obecne wszystkie informacje techniczne;
- ◆ zawierały specyfikację standardów i kryteriów ewaluacji;
- ◆ zawierały oceny ewaluacyjne;
- ◆ zawierały rekomendacje operacyjne;
- ◆ uwzględniały zdanie mniejszości i zdania odrębne;
- ◆ prezentacje były dokładne i niestronnicze;
- ◆ zawierały adekwatny do ewaluacji odpowiedni poziom szczegółów;
- ◆ stosowały egzemplifikacje i ilustracje.

W przypadku obszaru beneficjentów oferty szkoleniowo-warsztatowej i sieciująco-integracyjnej zakres odpowiedzi na pytania zawarte w minimum metodologicznym jest największy i najpełniejszy. Zagadnienie, które sprawiało największy kłopot poznawczy, dotyczyło oczekiwań i potrzeb związanych z przyjętym przez Operatora modelem działań, rozwiązań uważanych za najbardziej korzystne w kontekście swoich potrzeb szkoleniowych, możliwości czasowych, kosztów uczestnictwa itp. W przypadku bezpośrednich odbiorców projektów regrantingowych najmniej odpowiedzi odnajdujemy na pytanie dotyczące trwałości – szans utrwalania efektów danego projektu w społecznościach, w których funkcjonują bezpośredni odbiorcy projektów. Brak jednoznaczności

odpowiedzi obejmuje także wybór dofinansowanych w 2019 r. projektów w największym stopniu wpisujących się w cele BMK z Regulaminu BMK 2019–2021. Spośród anon-sowanych wniosków i rekomendacji powtarzanymi, w sensie wskazywania przez więcej niż jednego Operatora, a zatem noszącymi znamiona niezbędności wprowadzenia zmian w strukturze programu Bardzo Młoda Kultura, były następujące z obszaru benefi-cjentów oferty szkoleniowo-warsztatowej i sieciująco-integracyjnej:

1. Dość powszechnie obserwowano niski poziom partycypacji w szkoleniach przed-stawicieli sektora edukacji. Jak dostrzeżono: *należy zdiagnozować potrzeby szkół w zakresie współpracy z instytucjami kultury. Podczas wydarzeń sieciujących podjąć starania, by w większym stopniu docierać do placówek oświatowych.* Istotną re-komendacją jest zaangażowanie kuratoriów oświaty oraz dyrekcji szkół do upo-wszechniania idei BMK, przygotowanie dokumentacji zaświadczającej o udziale w tym przedsięwzięciu, która może być przydatna dla pracowników tego sektora z uwagi na wymogi związane z awansem zawodowym.
2. Operatorzy wskazywali także ograniczone zaangażowanie w projekty przedstawi-cieli samorządów lokalnych, stąd rekomendacja priorytetowania konieczności po-szerzenia sieci o reprezentantów władz lokalnych i liderów opinii publicznej. Ułatwi to tworzenie lokalnych programów edukacji kulturowej, ponieważ edukacja kulturo-wa może dostarczyć samorządom nowoczesnych rozwiązań dla dzieci i młodzieży w obszarze sportu, edukacji, kultury, pomocy społecznej, polityki senioralnej itd.
3. Jako istotny element kształtowania partnerstwa na poziomie wspólnot terytorial-nych wskazywano konieczność angażowania w ramach realizowanych działań przedstawicieli teatrów, muzeów, kin, domów kultury, bibliotek, jednostek pomocy społecznej w celu międzyinstytucjonalnej integracji działań oraz zwiększania trwało-ści ich efektów.
4. Uczestnicy programu mają małą świadomość istniejącej sieci BMK, a tym samym nie identyfikują jej nazwy własnej, nie znają jej celów i nie utożsamiają się z marką BMK: *Z naszych badań wynika, że zaledwie 6% odbiorców naszych warsztatów czuje się członkiem sieci regionalnej BMK. Opisują to głównie jako wymianę informacji i do-świadczania.* Wskazane jest wzmocnienie rozpoznawalności programu (marki BMK) przez podejmowanie działań integracyjnych polegających na sieciowaniu, na or-ganizacji spotkań informacyjnych, utrzymywaniu kontaktu z przedstawicielami insty-tucji oświaty i kultury. Wskazane jest, zgodnie z postulatem Operatorów, położenie nacisku na spotkaniach informacyjnych na upowszechnienie założeń i celów sieci.
5. Oceny wniosków konkursu regrantingowego można wykorzystać jako informację na temat kierunków preferowanych w projekcie. Obecnie Aplikujący nie otrzymali zwrotnych informacji jakościowych, poza informacją o liczbie zdobytych punktów za dany wniosek. Upowszechnienie słabych i mocnych stron wniosków składanych w konkursie na współfinansowanie inicjatyw doprowadzi także do większej transpa-rentności działań waloryzacyjnych.
6. Operatorzy dość powszechnie wskazywali na problem obciążenia beneficjentów ostatecznych kwestiami organizacyjnymi, stąd niezbędna rozważa przy zachowa-niu konieczności uzyskania potwierdzeń a demobilizującymi aspektami formalnymi projektów.

7. Dość powszechnie Operatorzy zauważają, że: *Sednem BMK są szkolenia i warsztaty, rozwój kompetencji kadr, tworzenie przestrzeni do spotykania się, inspirowania, dzielenia doświadczeniem – w pewnym zakresie prowadzenia „kuracji” przeciwdziałających „samotności, wypaleniu, odosobnieniu w swoim sposobie traktowania dzieci i młodzieży, kultury, edukacji, animacji. BMK jest już w dużym zakresie stałym punktem oparcia i odniesienia dla latarników zmian, osób poszukujących relacji i więzi w oparciu o koncept edukacji kulturowej. A zatem zdaniem Operatorów: Należy poszerzać edukację wzajemną i budowanie rozwiązań dwukierunkowych (edukowani zamieniają się w edukujących), których efektem jest kształtowanie się środowiska zaangażowanego w rozwój kompetencji – tworzenie się pewnej grupy samokształceniowej, która aktywnie uczestniczy w programowaniu warsztatów, ich ewaluacji, zwiększaniu ich jakości poprzez mocniejsze zaangażowanie.*
8. Harmonogram przedsięwzięć programowych buduje ryzyka realizacyjne. Istotne jest racjonalne przygotowanie projektów adekwatnie do kalendarza, obowiązków beneficjentów. Co istotne: *Należy lepiej przemyśleć model projektu lokalnego i maksymalnie zindywidualizować podejście do realizacji tychże projektów, aby stawały się one ważnymi poligonami rozwoju dla edukatorów i animatorów. Należy dbać o właściwą relację tego co zyskują uczestnicy – dzieci i młodzież oraz tego co zyskują organizatorzy – tandemy animatorów i nauczycieli.*
9. Wyznaczony przez NCK czas przeznaczony na napisanie wniosku grantowego i jego realizację był, zdaniem Operatorów, zdecydowanie za krótki. Pojawiły się w raportach jako rekomendacje postulaty wydłużenia czasu na złożenie ofert projektowych oraz czasu na realizację samych projektów.
10. W przeważającej większości przypadków Operatorzy przeprowadzili diagnozę wniosków projektowych. Poziom analizy i interpretacji wraz z komentarzami, będący wynikiem diagnozy, jest bardzo zróżnicowany – od pojedynczych i opisowych stwierdzeń, przez próbę kategoryzacji projektów, do udanych przekrojowych analiz. Diagnoza projektów jest rodzajem analizy wstecznej, która określonych Operatorów prowadziła do ważnych interpretacji przekrojowych: *Pobudzanie twórczości i kreatywności, budowanie postawy zaangażowania społecznego, zwiększanie świadomości, to są kolejne kompetencje, które za sprawą udziału w projekcie mają zostać pobudzone w uczestnikach. [...] Również umiejętność współpracy, bo wiele z nich na pracy w grupie się opiera. Ważnym elementem jest również odwoływanie się do haseł związanych z tożsamością regionu, w części projektów eksponowanym celem jest wzmocnienie tożsamości regionalnej, budowanie więzi w społeczności lokalnej czy odpowiedzialności za miejsce, właśnie przez odwoływanie do wspólnego dziedzictwa lokalnego – do ważnych miejsc w topografii miasta czy regionu, do wspólnej historii czy do odwoływania się do warstwy dziedzictwa niematerialnego jak pieśni, taniec czy kuchnia. Należy podkreślić w przyszłości wagę samej diagnozy wniosków projektowych jako koniecznej składowej procesu ewaluacyjnego, ale także pogłębić i rozszerzyć umiejętności Operatorów w zakresie realizacji takiego działania analitycznego. Obecnie zauważamy dobre praktyki w tym zakresie (np. raport z województwa łódzkiego) oraz raporty, w których diagnostyka wniosków projektowych nie pojawia się lub zrealizowana została na poziomie opisowym bez jakiegokolwiek interpretacji i konsekwencji dla realizowanych celów BMK.*

11. W 6 raportach regionalnych zaangażowani w obecną sieć programu BMK zaznaczyli, że nie mają kontaktów z realizatorami poprzednich edycji programu lub kontakt ten jest nader ograniczony, tym samym więc nie dysponują właściwą wiedzą w zakresie tematyki i efektywności projektów już zrealizowanych. Należy zadbać o nawiązanie kontaktu z osobami, które brały udział w poprzedniej edycji BMK. Z drugiej strony, może to być konsekwencja nieprzeprowadzenia w ramach etapu diagnostycznego poprzedzającego działania wystarczającej analizy projektów zrealizowanych przez inne podmioty funkcjonujące na danym obszarze. Cel można osiągnąć dzięki zaangażowaniu przedstawicieli tych podmiotów w spotkania sieciujące, szkolenia, a także w ramach budowy bazy kontaktów.

W przypadku bezpośrednich odbiorców projektów regrantingowych kluczowe jest, aby:

1. Dobór szkoleń warunkowany był uprzednim rozpoznaniem potrzeb beneficjentów, niejako mapowaniem lokalnych potrzeb szkoleniowych. Wartością dodaną udziału w diagnozie zbiorowości młodzieży jest aktywizacja i zwiększona partycypacja tej zbiorowości. Godnym wdrożenia postulatem jest poszerzone i powtarzane badanie rozpoznających zapotrzebowanie na obszary szkoleniowe.
2. Konieczne są zintegrowane działania wielokrotniające rozwój i dywersyfikację kanałów i zasięgów promocji edukacji kulturowej oraz oferty szkoleń ze względu na niski poziom rozpoznawalności edukacji kulturowej jako obszaru rozwiązań konkretnych problemów.
3. Udział beneficjentów ostatecznych w projektach istotnie wzmocnił umiejętności kooperatywne, kreatywność, kompetencje interakcyjne i komunikacyjne, umiejętność niestandardowego działania beneficjentów. Część uczestników warsztatów dysponowała ograniczonymi kompetencjami w zakresie pisania projektów i pozyskiwania funduszy na działania w obszarze kultury, co jest jedną z kompetencji bazowych. Z drugiej strony to raczej konsekwencja braku odpowiedniej praktyki w tym zakresie: ok. 20% uczestników nigdy jeszcze nie pisało projektu. Znaczna część podmiotów miała tylko podstawową wiedzę dotyczącą pisania projektów. Uczestnicy warsztatów z pisania projektów szczególnie cenili sobie część poświęconą diagnozie potrzeb oraz poszczególnym etapom pisania projektów edukacyjno-kulturowych. Najstabiliej w rankingu umiejętności wypadła kategoria obsługa mediów. W ocenie przyszłych projektów należy zwrócić szczególną uwagę na zadania zawierające działania z zakresu obsługi mediów. Być może system ważonych punktów, z przypisaniem do skali współczynników wag, wzmocni projekty koncentrujące się na progresie tej kompetencji. Jako obszary tematyczne wymagające wsparcia warsztatowego wskazano: edukację teatralną, edukację filmową, edukację fotograficzną, nowe techniki animacyjne, nowe media i marketing oraz pracę z matymi dziećmi (0–3 lata). W powyższym temacie istotne okazały się przekrojowe wnioski pochodzące z analiz: należy w kolejnych latach przygotować specjalistyczne szkolenia dla tej grupy odbiorców z dziedziny aktywizujących metod nauczania oraz szkolenia w tematyce kompetencji cyfrowych dla samych animatorów i nauczycieli.
4. Osoby zaangażowane w działalność związaną z animacją lub edukacją kulturową potrzebują informacji zwrotnej dotyczącej podejmowanych aktywności – jej efektów oraz trwałości zrealizowanych zadań projektowych. Operatorzy dostrzegają konieczność operowania w sieci informacji, dostarczania informacji zwrotnej (szczególnie

wykonawcom projektów), która może być efektem badań ewaluacyjnych, zgodnie z polityką „otwartości” i upowszechniania raportów ewaluacyjnych. We wskazanym obszarze dobrym rozwiązaniem jest także organizacja spotkań podsumowujących poszczególne etapy działań w ramach programu BMK.

5. Konieczne jest poszukiwanie rozwiązań wspierających trwałość podejmowanych w ramach programu BMK działań. Do intrygujących i zasadnych propozycji należy zaliczyć wdrożenie działań stymulujących trwałość realizowanych projektów – jak np. giełda praktyk edukacyjnych, narzędziownik/scenariusze udostępniane *via* internet do powszechnego wykorzystania.

**NARODOWE
CENTRUM
KULTURY**

**BAR DZO
MŁODA KULTURA**